

LUND UNIVERSITY

Centralisering - decentralisering

Kjellberg, Anders

Published in:

Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

1984

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kjellberg, A. (1984). Centralisering - decentralisering. *Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 8(85-86), 84-89.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Centralisering decentralisering

Svensk fackföreningsrörelse har på en och samma gång varit mer centraliserad och decentraliserad än sina motsvarigheter i de flesta kontinentaleuropeiska länder, menar Anders Kjellberg. Och både den större decentraliseringen och centraliseringen har varit till fördel för det fackliga organiserandet.

Anders Kjellberg är forskare vid sociologiska institutionen i Lund. Artikeln bygger på hans avhandling "Facklig organisering i tolv länder" (1983), som ingår i det av Göran Therborn ledda forskningsprojektet "Sverige under socialdemokratien 1932–1976". F n arbetar Kjellberg med ett annat projekt: "Den fackliga arbetsplats- och skyddsorganisationens utveckling".

Internationellt sett är den svenska fackföreningsrörelsens styrka imponerande. Endast i ett fåtal näringar, som handel och jordbruk, kan man finna något större antal oorganiserade arbetare. I andra länder befinner sig inte sällan den stora majoriteten handelsanställda eller lantarbetare utanför facket. Allt som allt är den fackliga organisationsgraden mycket hög i Sverige, idag ca 85% för såväl arbetare som tjänstemän.

I ännu ett avseende intar Sverige tätplatsen när det gäller facklig styrka. Jag tänker på det välutbyggda nätverket av fack- och verkstadsklubbar och fackliga förtroendemän. I de stora kontinentaleuropeiska länderna saknas helt motsvarighet eller har så gjorts intill ganska nyligen.

Vad är facklig styrka?

I min avhandling *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983)¹ har jag använt facklig organisationsgrad och den fackliga arbetsplatsorganisationens omfattning som indikatorer på *facklig styrka*². Tillsammans med arbetsgivarnas organisering och inställning till fackföreningar ger de en bild av *styrkeförhållandena* på arbetsmarknaden.³ I Sverige är även arbetsgivarna ytterst välorganiserade, men redan i samband med Verkstadsavtalet 1905 och Decemberkompromissen 1906 mellan LO och SAF erkändes arbetarnas föreningsrätt. I den mening som att de viktigaste företagen därefter aldrig lyckats slå sönder fackföreningarna kan man tala om att en relativ styrkejämvtikt tidigt etablerades på

den svenska arbetsmarknaden. Däri skiljer sig den svenska utvecklingen markant från förloppet i länder som Tyskland, Frankrike, Italien och USA.

Facklig organisering i tolv länder

För att utröna hur styrkeförhållandena mellan arbete och kapital utvecklats på den svenska arbetsmarknaden jämfört med i andra länder och vad det långvariga socialdemokratiska regeringsinnehavet 1932–76 betytt, har jag i *Facklig organisering i tolv länder* anlagt ett historiskt och internationellt jämförande perspektiv. Tidsmässigt går jag tillbaka till sekelskiftet, även om tyngdpunkten ligger på perioden efter 1930, vilket är naturligt med tanke på att studien ingår i forskningsprojektet "Sverige under socialdemokratien 1932–76" (projektledare professor Göran Therborn).⁴ Meningsfulla jämförelser förutsätter att de studerade länderna inte är alltför olika varandra. Alla tolv har det gemensamt att de är högt utvecklade västländer med demokratisk styrelseform (åtminstone under efterkrigstiden). Valet har gjorts för att få med länder som är mycket lika Sverige (Danmark och Norge) men också sådana som avviker kraftigt (USA, Frankrike och Italien). USA är dessutom helt annorlunda Frankrike och Italien.

Huvudvikten läggs vid att undersöka den fackliga organisationsgradens utveckling. Under efterkrigstiden bildar de skandinaviska länderna, tillsammans med Österrike och Belgien,

en ländergrupp med hög eller mycket hög organisationsgrad – se tabell 1. I Västtyskland, Nederländerna, Italien, Frankrike och USA har andelen fackligt anslutna arbetare och löntagare däremot varit låg eller mycket låg. Sedan 1960-talets slut har dock en stor förändring ägt rum i Italien, som numera närmast ingår i ländergruppen med medelhög organisationsgrad, som i övrigt rymmer Australien och Storbritannien.

Sverige unikt

Sverige är nära nog unikt genom sin idag ytterst höga organisationsgrad. Än mer anmärkningsvärt är att den praktiskt taget aldrig sjunkit (med undantag av några år strax efter 1909 års storstrejksnederlag).⁵ Tvärtom har andelen organiserade stigit kontinuerligt under hela 1900-talet. Under åren 1904–07, 1916–20 samt under 1920-, 30-, 40- och 70-talen var uppgången tom mycket kraftig. Paradoxalt nog avstannade ökningen av arbetarnas organisationsgrad nästan helt mitt under den socialdemokratiska regeringsperioden, eller närmare bestämt under "kalla kriget"-epoken 1950–65. Å andra sidan kunde tjänstemannagrupperna även då uppvisa en ganska imponerande facklig tillväxt: från 47% fackanslutna 1950 till ca 58% 1965.

Kraftiga upp- och nedgångar i Frankrike och Italien

I flera länder i "låggruppen" – speciellt Frankrike och Italien – har organisationsgraden varierat kraftigt allt efter

de internationella politiska konjunkturvåxlingarna, exempelvis då arbetarrörelseoffensiven strax efter krigsslutet övergick i det kalla kriget eller då en ny offensivperiod inleddes vid 1960-talets slut. Extremfallet utgörs av Frankrike under trettioåret, då organisationsgraden (för löntagare) steg från 8% 1934–35 till hela 41% 1937

under intryck av folkfrontsregeringen och omfattande strejkrörelser/fabriks-ockupationer, för att efter den misslyckade generalstrejken 1938 och ökade motsättningar inom den fackliga centralorganisationen CGT åter falla till 21% 1939.⁶

Överhuvudtaget har splittringen inom fransk och italiensk fackförenings-

rörelse tilltagit starkt under kärva politiska konjunkturer, medan man uppträtt mer enat då det samhälleliga klimatet varit gynnsamt. En viktig orsak till att den italienska organisationsgraden gick upp betydligt mer än den franska under 1970-talets första hälft var att man i högre grad lyckades bilägga motsättningarna mellan olika riktning-

Tabell 1. Facklig organisationsgrad för arbetare och löntagare i tolv länder.

	1930	1940	1950	1960	1965	1970	1975	1980
SVERIGE¹								
Arbetare (1)	45	66	76	78;76	ca 78	80	89	
Icke-agrara arbetare	55	73	79	80;78				
Arbetare (2)						74	77	85
Löntagare (1)	41	58	67	68;68	ca 71	73	82	85
Löntagare (2)						73	77	86
DANMARK²								
Arbetare (1)	44	56	65	69	69	71	80	
Icke-agrara arb	67	73	78	77	74	72	81	
Arbetare (2)		54	61	67	69	74	76	93
Löntagare (1)	37	46	/ 53	/ 62	62	62	67	
Löntagare (2)		51	58	62	63	64	69	79
NORGE³								
Arbetare	31	63 ⁴ ;54	70	74 ⁵ ;71	73	74		
Icke-agrara arb	33	69 ⁴ ;59	75	78 ⁵ ;73	74	74		
Löntagare (1)	(23)	47 ⁴ ;40	(52)	/ 64	66	64	61	65
Löntagare (2)							55	58
ÖSTERRIKE⁶								
Industriarbetare			74	77		73		74
Löntagare	38		62	63	63	62	59	58
BELGIEN⁷								
Arbetare (1)	33		56	74	68	74		
Löntagare (1)	28-35		52	57	55	61	66	71
Löntagare (2)	29			61	60	65	69	75
AUSTRALIEN⁸								
Löntagare (1)	44	40	/ 56	55	54	51	54	
Löntagare (2)	53	48	58	58	56	/ 50	/ 56	55
STORBRITANNIEN								
Arbetare	26	34	48	50	49	52;56 ⁹	58 ⁹	
Löntagare	26	33	44	44	43	47	/ 51 ⁹	/ 54 ⁹
(VÄST-)TYSKLAND¹⁰								
Arbetare	44		35;38 ¹¹	35	34	33 ¹¹ ;35	39	39
Icke-agrara arb	47		38;41 ¹¹		35	33 ¹¹ ;35	39	39
Löntagare	48		33;37 ¹¹	33	32	31 ¹¹ ;32	/ 33	33
NEDERLÄNDERNA¹²								
Löntagare (1)	30	31	40	39	37	37	38	
Löntagare (2)						39	40	38
ITALIEN¹³								
Löntagare (1)			44 ¹⁴ ;34		36 ¹⁵	46 ¹⁶	53	
Löntagare (2)					32 ¹⁵	41 ¹⁶	47	
Löntagare (3)					28 ¹⁵	31	/ 37	37 ¹⁷
FRANKRIKE¹⁸								
Löntagare (1)	9	41 ¹⁹ ;21 ²⁰	46 ²¹ ;32 ²²	22 ²³	18 ²⁴	23	25	
Löntagare (2)					21 ²⁴	25	27	
USA								
Arbetare exkl agrara & servicenäringar	15	31	ca55	/ 55	51 ²⁵	51	47 ²⁵	40 ²⁵
Löntagare (1) ²⁶	11	22	31;33 ²⁷	29	28	29	28	
Löntagare (2) ²⁶	12	(27)	34 ²⁷	31	28	/ 30	29	25

Anm. I allmänhet per 31/12. Vertikala snedstreck markerar diskontinuitet. Arbetslösa är i allmänhet inkluderade, medan fackföreningsmedlemmar som är pensionärer vanligen utesluts ur beräkningarna (se tabellnoterna). Det kan noteras att idag utgör pensionärerna ca en kvarts miljon av svenska LOs officiella medlemstal (av arbetarfackförbundens medlemmar svarade pensionärerna för 2,5% 1950, 4,6% 1960, 8,3% 1970, 11,2% 1980 och 13,3% 1982–3). Källa: Anders Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* Arkiv förlag Lund 1983 s 36ff.

NOTER till tabell 1 se omstående sida.

NOTER till Tabell 1.

1. Arbetare (1) och löntagare (1) baseras på folkräkningarna. Arbetslösa är inkluderade och pensionerade fackföreningsmedlemmar exkluderade. Arbetare (2) och löntagare (2) kommer från levnadsnivåundersökningarna och avser 1968, 1974 och 1981.
2. Arbetare (1) och löntagare (1) resp arbetare (2) och löntagare (2) avser olika beräknings-sätt. Arbetslösa inkluderade.
3. Endast LO-anslutna löntagare har tagits med 1930–50. Löntagare (2) skiljer sig åt genom att LO-pensionärer utesluts. Arbetslösa inkluderade.
4. Avser 1939.
5. Avser 1954.
6. Serien industriarbetare (inkl byggnads- och gruvarbetare; inkl arbetslösa): talet för 1950 avser 1952 och för 1960 1962.
7. Arbetare (1) och löntagare (1) avser FGTB+CSC, medan även CGSLB ingår i löntagare (2). Arbetare (1) exkluderar fr o m 1950 arbetare inom offentlig tjänst.
8. Den första serien har tagits fram av George

- Sayers Bain & Robert Price (se *Profiles of Union Growth*, Basil Blackwell, Oxford 1980), medan den andra är den officiella.
9. Avser United Kingdom, dvs inkl Nordir-land. Talet för arbetare 1975 avser 1974.
  10. Alla tre serierna inkluderar arbetslösa och exkluderar fr o m 1950 DGB-pensionärer. Icke-agrara arbetare exkluderar lant- och skogsarbetare (1930 även fiske). I serien för löntagare finns det ett större brott mellan 1970 och 1975 i och med att soldater räknas som löntagare fr o m 1971.
  11. Det andra talet 1950 avser 1951 och det första 1970 1969.
  12. Löntagare (2) har tagits fram genom en ny beräkningsmetod. Alla serier inkluderar arbetslösa och fr o m 1950 exkluderar pensionärer. Löntagare (1) för 1940 avser 1939.
  13. Löntagare (1) innehåller till skillnad från de båda andra serierna pensionärer. Löntagare (3) avser endast CGIL+CISL. Alla tre inkluderar arbetslösa.
  14. Avser 1947.
  15. Avser 1968.

16. Avser 1972.
17. Avser 1979.
18. Den första serien avser 1930–40 CGT+CGTU+CFTC och 1950–75 CGT+CFTC/CFDT+FO+FEN. Den andra innehåller också CGC och CFTC (M). Fr o m 1960 utesluts CGT-pensionärer. Fr o m 1970 endast reguljärt betalande CFDT-medlemmar.
19. Avser 1937.
20. Avser 1939.
21. Avser 1946.
22. Avser 1951.
23. Avser 1962.
24. Avser 1968.
25. Talet för 1965 avser 1964, för 1975 1974 och för 1980 1978.
26. Båda serierna avser icke-agrara löntagare, den första enligt NBER och den andra enligt BLS. BLS-seriens bristande pålitlighet 1940 markeras med parentes. Fr o m 1970 inkluderar BLS-serien fristående yrkesorganisationer för offentliganställda.
27. Avser 1953.

ar. Det förklaras i sin tur av att mobileringen på arbetsplatserna i Italien skedde underifrån, till skillnad från i Frankrike, där majstrejken 1968 i stort sett var toppstyrd.

Trycket underifrån för ett enat upp-trädande var helt enkelt större i Ita-lien. Likaså medförde den mer omfat-tande och långvariga italienska arbe-tarmobiliseringen att fackklubbar ("fabriksråd") nu för första gången kom till stånd i stor skala och i betyd-ligt större omfattning än i Frankrike, där arbetsgivarna fortsatt att härska tämligen oinskränkt i många företag. Etablerandet av en facklig arbetsplats-organisation i Italien utgör ytterligare en orsak till att organisationsgraden där rasat i höjden.

Centralisering och decentralisering

I de skandinaviska länderna gick arbe-tarna tidigt samman i fack- och verk-stadsklubbar eller utsåg fackliga förtroendemän. De svenska metallar-betarna började bilda klubbar redan vid sekelskiftet.* Genom att förhandla om löner och andra arbetsvillkor di-rekt i företagen bekräftas själva syftet med en fackförening på ett mer påtag-ligt och jordnära sätt än om verksam-heten enbart bedrivs på tex avdel-nings- och förbunds-nivå. Inom den svenska metallindustrin har kombina-tionen av minimilöner och en stor ack-ordsandel resulterat i omfattande ar-betsplatsförhandlingar i klubbregi. Det har säkerligen underlättat den fackliga medlemsrekryteringen. Till en början tillhörde klubbarnas agita-toriska uppgifter fö deras allra viktigas-te.

På motsvarande sätt försvåras be-kräftandet av den fackliga ideologin om förhandlingarna sköts av driftsråd eller liknande organ, som utses av samtliga anställda, oavsett om de till-hör en fackförening eller ej. Åtminsto-

ne fram till 1960-talets slut gick det normalt till så i nästan alla lågrupp-länderna, dvs Västtyskland, Neder-länderna, Frankrike och Italien. I den meningen att de *fackliga* avtalen i re-gel slutits på *högre* nivå än arbetsplat-ser och företag har fackföreningsrörel-sen fungerat *centralistiskt* i dessa län-der. Detta förhållande har nästan helt undgått forskningen. Istället har fra-de skandinaviska länderna förknippats med ett centralistiskt förhandlingssys-tem och en centraliserad fackföre-ningsrörelse.

Jag vill istället hävda att svensk fackföreningsrörelse *på en och sam-ma gång* varit mer *centraliserad* och *decentraliserad* än sina motsvarighe-ter i de kontinentaleuropeiska låg-gruppländerna. Mer decentraliserad i den meningen att den fackliga arbets-platsorganisationen varit välutbyggd, mer centraliserad i så måtto som att centralorganisationerna för arbetare och tjänstemän spelat en viktigare roll än i de andra länderna.

Vad mera är: *både* den större de-centraliseringen *och* centraliseringen har varit till fördel för det fackliga organiserandet. Dels genom de möj-ligheter arbetsplatsorganiseringen bju-der, dels genom att kraftfulla cen-tralorganisationer och förbund sett till att de fackliga idéerna spridits till samtliga arbetar- och löntagargrupper. Vidare var LOs och SAFs starka ställ-ning som partsföreträdare en viktig be-tingelse för slutandet av huvudavtalet.

I Nederländerna motverkades där- emot den fackliga tillväxten av både den centralistiskt drivna inkomstpoli-tiken och frånvaron av fackliga arbets-platsorganisationer (fram till 1960-ta-lets slut). I Storbritannien – och ännu mer utpräglat USA – är visserligen fackföreningarna representerade i fö-retagen, men med mycket ojämn ut-bredning. Detsamma gäller om organi-sationsgraden. För USA ligger förkla-ringen delvis hos arbetslagstiftningen

– kravet att en majoritet stöder facket för att det skall erkännas. Men i båda fallen har säkerligen det mer eller mindre fragmenterade förhandlings-systemet och organisationsväsendet – inklusive avsaknaden av starka cen-tralorganisationer – också betytt en hel del.

En jämförelse mellan hög- och låg-grupperna visar nästan full överens-stämmelse mellan en hög organisa-tionsgrad och en utvecklad facklig ar-betsplatsorganisering och vice versa. Hos mellangruppens länder har ar-betsplatsorganisationen haft mindre omfattning än i de flesta av länderna med hög andel fackligt anslutna. I Storbritannien varierar *shop stewards* utbredning starkt mellan olika bran-scher och företagsstorlekar. Där det finns få eller inga *stewards* är organisa-tionsgraden i regel också låg. Att de australiska *shop stewards* är betydligt svagare än de engelska får ses mot bakgrund av skiljedomstolarnas cen-trala plats i förhandlingssystemet.

Stabila förhållanden i höggruppen

En orsak till att känsligheten för de internationella politiska konjunktur-växlingarna varit mindre hos hög- och mellangruppländerna än hos de med låg organisationsgrad är att den i all-mänhet välutbyggda fackliga arbets-platsorganisationen i de förra bidragit till att ge stabilitet åt fackföreningarna då det blåst för arbetarrörelsen kärva vindar.⁹ För det andra har fackföre-ningsrörelsens splittring varit betyd-ligt mindre än i Frankrike, Italien och Nederländerna. Det gäller även Bel-gien, där det visserligen finns två stör-re fackliga centralorganisationer, men där förhållandet dem emellan varit gott, bl a beroende på att deras star-kaste fästen finns i olika regioner (det katolska CSC i Flandern och det socia-listiska FGTB i Vallonien). För det

Bilden ovan, ur Metallarbetaren 24-25/1976 (foto: Junebug Clarck), visar en avtalskongress i amerikanska bilarbetareförbundet (UAW) i Detroit 1976. Ballonger, halmhattar och mycket modesta krav – bilden är något annorlunda än vid motsvarande svenska konferenser.

Nedan tre fackföreningsmärken: Svenska Järnvägsmannaförbundets (nu inom Statsanställdas förbund) jubileumsmärke, Svenska textilarbetsförbundets nål och LOs jubileumsmärke 1948.

tredje har arbetsgivarna under efterkrigstiden avstått från den typ av antifackliga kampanjer som tidvis bedrivits i fra USA, Frankrike och Italien.¹⁰ Höggruppländerna har tvärtom utmärkts av ett avspänt klimat på arbetsmarknaden. Slutligen har arbetarrörelsens samlade styrka varit större än i låggruppländerna. Det visar sig bl a i att det inte varit ovanligt med arbetarpartiregeringar ens då det kalla kriget nådde sin höjdpunkt.

Arbetarpartiregeringars betydelse

Vad har då det långvariga socialdemokratiska regeringsinnehavet i Sverige betytt? Först vill jag peka på att internationellt sett har arbetarpartiregeringar vid flera tillfällen spelat en framträdande roll för fackliga genombrott.¹¹ Det tidigaste och kanske klaraste exemplet utgörs av de australiska labourregeringarna vid seklets början. I de delstater där labour kom till makten infördes skiljedomstolar som föreskrev att fackligt anslutna skulle ha företräde vid anställning. Den federala labourregeringen som tillträdde

1910 var den första i världen med egen parlamentarisk majoritet; tidigare hade labour haft regeringsmakten 1908-09. Organisationsgraden steg oerhört snabbt: från 9% 1901 till 25% 1911 och 33% 1914 (för löntagare).¹²

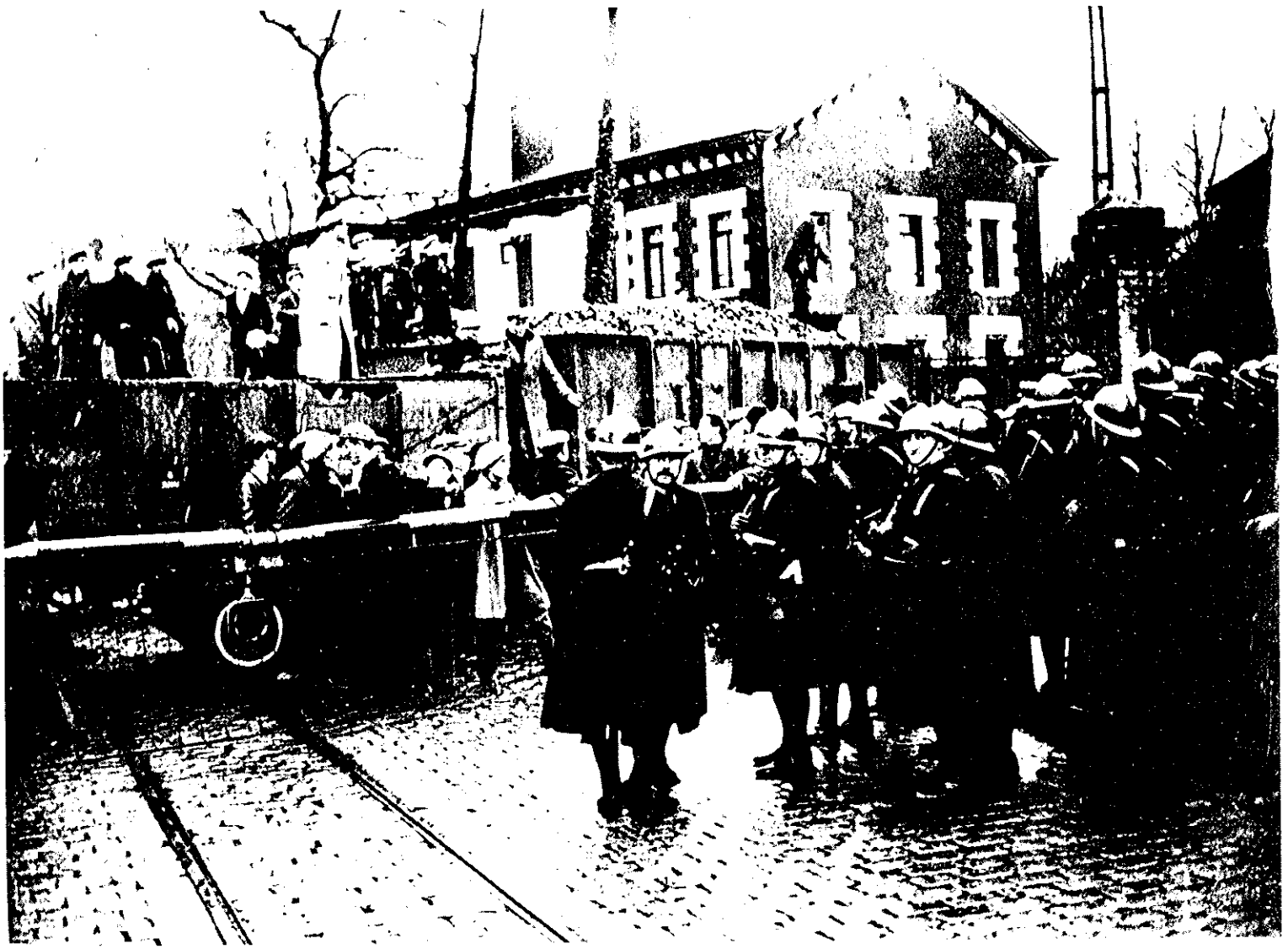
Förutom Australien utgör Sverige och Norge de främsta exemplen på arbetarpartiregeringars betydelse för fackliga genombrott på bred front inom arbetarklassen. I både Sverige och Norge underlättades den mycket snabba fackliga tillväxten under 1930-talet av att arbetarrörelsen befann sig på offensiven med ett ekonomiskt och socialt reformprogram som fick många att sätta sitt hopp till "rörelsen" och sluta upp bakom den. Det blev nu närmast självklart att vara fackligt organiserad. De nya maktförhållandena innebar också att det inte längre var någon risk med att gå in i facket. Särskilt betydelsefullt var det i småföretag och i lågorganiserade branscher som handel och jord- och skogsbruk. I Sverige steg andelen fackligt anslutna arbetare från 45% 1930 till 50% 1935 och hela 66% 1940 – jämför tabell 2.

I Norge var ökningen ännu kraftigare: från 31% 1930 till 34% 1934, 42% 1935

Tabell 2. Facklig organisationsgrad för arbetare

	1900	1907	1910	1920	1925	1930	1935	1940	1950
Lant- och skogsarbetare	1	0	0	6	7	7	17	33	46
Industriarbetare	23	48	19	41	47	63	66	83	85
Offentliganställda arbetare	10	62	40	54	46	54	66	89	96
Övriga arbetare	4	9	3	17	18	31	31	37	51
Arbetare totalt	12	30	13	31	33	45	50	66	76
Icke-agrara arbetare	16	38	17	38	41	55	58	73	79

Baseras på bearbetning av folkräkningarna. För anmärkningar se Anders Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder*, s 270f.

*Strejkande i Frankrike. Mobilgardister utanför en av strejkande arbetare ockuperad fabrik, Paris 15 nov 1938.
Foto: Text & Bild/Metallarbetaren*

och 63% 1939.¹³ Den explosiva uppgången 1935 får ses mot bakgrund av att det året blev regeringen socialdemokratisk och slöts det ett huvudavtal mellan den norska landsorganisationen och arbetsgivareföreningen. Även i Sverige underlättade säkerligen huvudavtalet (Saltsjöbadsavtalet 1938) den fackliga tillväxten. I båda länderna ersattes tjugotalets och det tidiga trettioalets bittra konflikter på arbetsmarknaden av ett mer avspänt klimat. Åtminstone delvis kan denna förändring härledas från de socialdemokratiska regeringsinnehaven. Hos de svenska arbetsgivarna segrade samarbetslinjen inte definitivt förrän årsskiftet 1935/36, då det började gå upp för dem att de fick räkna med ett långvarigt socialdemokratiskt regeringsinnehav.

Även om den fackliga organisationsgraden sköt i höjden i 1930- och 40-talens socialdemokratiska Sverige får betydelsen av regeringens färg inte

överdrivas. Det framgår av att den fackliga expansionen var mycket imponerande också under 20-talet, då andelen fackligt anslutna arbetare steg med hela 14 procentenheter (under 30-talet med 21) – se tabell 2. Uppgången under 20-talet är anmärkningsvärd på två sätt. Dels var den internationellt unik, dels omfattade den, liksom under 30-talet, de "perifera" arbetargrupperna, dvs inte bara industriarbetare på större arbetsplatser.

Ur svensk synvinkel passar dock 20-talet utmärkt väl in i ett mönster av långvarig, kontinuerlig facklig tillväxt. En väsentlig del av den svenska fackföreningsrörelsens framryckning måste således förklaras med *andra* faktorer än regeringens färg. Dit hör den relativa styrkejämvikt som tidigt uppnåddes på arbetsmarknaden och som tog sig uttryck i principiellt viktiga kompromisser med arbetsgivarna (1905 och 1906) och en expansion av kollektivavtalen. Visserligen var si-

tuationen till en början ganska instabil, men storstrejken 1909 avbröt endast tillfälligt denna utveckling.

Ur ett sådant perspektiv framstår det socialdemokratiska regeringsinnehavet snarare som ett *uttryck* för den svenska arbetarrörelsens betydande *totala styrka*, än som i sig avgörande för organisationsgradens snabba stegring. Både det socialdemokratiska regeringsinnehavet och den höga organisationsgraden kan ses som uttryck för styrkeförhållanden gynnsamma för arbetarrörelsen, vilket inte hindrar ett ömsesidigt påverkansförhållande dem emellan (och visavi styrkeförhållandena).

Styrkeförhållanden och typ av arbetarrörelse nyckelvariabler

Vid sidan av styrkeförhållandena arbete-kapital, utgör arbetarrörelsens karaktär en nyckelvariabel för att förklara den fackliga organisationsgra-

dens utveckling, historiskt och internationellt.¹⁴ I Sverige utmejslades grundmönstret redan omkring sekelskiftet. Tack vare den relativt sena och snabba industrialiseringen fick yrkesfackföreningarna aldrig någon stark ställning som i Storbritannien eller Danmark. Genom att industriförbundsprincipen tidigt vann insteg motverkades splittringstendenserna mellan "kvalificerade" och "okvalificerade" arbetare. I samma riktning verkade det intima förhållandet mellan fackföreningsrörelsen och det socialdemokratiska partiet. Internationellt sett har motsättningarna inom arbetarrörelsen överhuvudtaget varit små. Fackföreningarna har t.ex. aldrig varit uppdelade på olika riktningar av religiös eller politisk natur.

En försiktig och planmässig taktik användes för att successivt öka slagstyrkan gentemot arbetsgivarna och konsolidera organisationen. Av det skälet inrättade man tidigt konfliktfonder och arbetslöshetskassor (en del förbund släpade dock efter med det senare). Utan dem hade tjugotalets starka ökning av organisationsgraden knappast varit möjlig. De förbund som saknade a-kassor betalade ut desto mer konfliktunderstöd under detta av arbetslöshet, strejker och lockouter präglade decennium.¹⁵

Av både politiska och fackliga motiv gick man redan från början in för att organisera alla typer av arbetare. Hos det socialdemokratiska partiet, som till en början fungerade som en sorts ställföreträdande landsorganisation, var målet att göra hela arbetarklassen kampberedd, inte minst med tanke på en politisk storstrejk för allmän rösträtt. Att det i svensk fackföreningsrörelse utomordentligt centrala Metallarbetarförbundet aldrig slog vakt om yrkesarbetarnas intressen på bekostnad av de okvalificerade, hänger samman med att verkstadsarbetarna, som vuxit upp vid sidan av skräväsandet,

redan från början var i majoritet. Principen att rekrytera alla sorters metallarbetare över hela landet och att satsa på de lägst avlönade avspeglas i internationellt sett små löneskillnader inom svensk verkstadsindustri vid 1920-talets slut.

Genom att många fackförbund anslöt sig till Landsorganisationen ökades möjligheterna att stå emot arbetsgivarna, bl.a. vid föreningsrättsstrider. Fackföreningsrörelsen fick därmed en slagkraftig organisation alltifrån de enskilda arbetsplatserna till central nivå. Förekomsten av starka organisationer på ömse håll och arbetsgivarnas flitiga bruk av lockouter och lockouthot gjorde att avgörande kraftmätningar snart stod för dörren, med Verkstadsavtalet 1905 och Decemberkompromissen 1906 som följd. Utan fackföreningsrörelsens reformistiska inriktning hade de knappast kommit till stånd.

Situationen i Sverige kontrasterar starkt mot den franska eller italienska. På mer oförmånliga styrkeförhållanden och en helt annorlunda typ av arbetarrörelse i Frankrike och Italien har det minst sagt varit tunnslätt med kompromissartade uppgörelser och fackliga arbetsplatsorganisationer har i stort sett lyst med sin frånvaro (fram till 60-talets slut) i dessa länder. Istället för att satsa på massanslutning har fackföreningarna fungerat som kaderorganisationer, som i första hand strävat efter att organisera fackliga aktivister, s.k. militanter. Av tradition har de huvudsakligen utgjorts av yrkesarbetare, vilket inneburit att de okvalificerade arbetarna varit en fackligt eftersatt grupp. Medlemsrekryteringen har vidare hämmats av den tidvis svåra fackliga splittringen och att fackföreningarna under en stor del av efterkrigstiden varit starkt underordnade olika politiska partier.

I Sverige är det tvärtom *fackföreningsrörelsen* som drivit på det socialdemokratiska partiet. Därigenom har

man också undvikit att hamna i sådana inkomstpolitiska "fallgropar" som engelsk och holländsk fackföreningsrörelse under efterkrigstiden.¹⁶ I Storbritannien har organisationsgraden utvecklats mer negativt under labourregeringar än under konservativa genom att de förra fört en mer effektiv inkomstpolitik i betydelsen att hålla reallönerna nere. Den engelska landsorganisationen och fackförbunden har helt enkelt varit mer villiga att ställa upp på en sådan politik då labour suttit vid makten. Svenska LO var medvetet om faran av att statlig löne reglering skulle göra facket överflödigt i medlemmarnas ögon, och utformade därför en sorts inkomstpolitik i egen regi, den s.k. solidariska lönepolitiken. Den svenska modellen har inneburit att fastställandet av löner skötts av arbetsmarknadens parter själva. Genom att de centrala avtalen varit relativt återhållsamma har utrymmet för löneglidning och lokala förhandlingar på klubbnivå varit stort.

Paradoxalt nog har både de centrala och de decentrala inslagen utgjort fackföreningsrörelsens starka punkter. Arbetarklassens sammanhållning har stärkts genom den centralt dirigerade solidariska lönepolitiken. Den internationellt sett livliga klubbverksamheten utgör en annan hörnpelare hos svensk fackföreningsrörelse. Naturligt nog står centralismen och decentralismen i visst motsatsförhållande till varandra. Den under senare år uppmärksammade bristen på medlemsaktivitet kan bero på att spontana lokala initiativ hållits tillbaka (stridsaktioner avvisas som "vilda" osv). Å andra sidan ökar risken för att var och en ser till sina snäva egenintressen nu när de centrala förhandlingarna är på avskrivning och den solidariska lönepolitiken sätts på hårda prov.

Anders Kjellberg

NOTER

1. Anders Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* är utgiven av Arkiv förlag i Lund och kan beställas för 80 kr på pg 53 85 44-8.
2. En social krafts styrka syftar på de maktresurser som den förfogar över. Facklig organisationsgrad och den fackliga arbetsplatsorganisationens utbyggnad är exempel på *organisatoriska* maktresurser på arbetsmarknaden. Andra maktresurser kan avse det politiska livet (t.ex. politiska partier) eller vara av ekonomisk-strukturell karaktär (t.ex. företagens kontroll över ekonomiska maktresurser som produktionsmedel och penningkapital samt makten att leda och fördela arbetet och utforma arbetsprocessen). Se ibid s 8ff.
3. Med en social krafts *makt* eller *styrkeförhållanden* (mellan flera sociala krafter) avses förmågan att förverkliga sina intressen i samspillet med *andra* sociala krafter. Arbetarklassens makt beror således inte bara på den egna styrkan (=de egna maktresurser-

na), utan också på borgarklassens och andra sociala krafter styrka. Se ibid.

4. Projektet finns beskrivet i Göran Therborn & Anders Kjellberg & Staffan Marklund & Ulf Öhlund "Sverige före och efter socialdemokratin: en första översikt" *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr 15-16. Bland övrigt publicerat från projektet märks Anders Kjellberg "Från industriell demokrati till medbestämmande - fackliga utvecklingslinjer 1917-1980" *Arkiv* nr 21-22, Staffan Marklund *Klass, stat och socialpolitik* Arkiv förlag 1982, Bo Rothstein "AMS som socialdemokratisk reformbyråkrati" *Arkiv* nr 18 och "Från 'Det svenska systemet' till 'Den svenska modellen' eller Fanns det en arbetsmarknadspolitik före AMS?" *Arkiv* nr 23-24, Göran Therborn "Why Some Classes Are More Successful than Others" *New Left Review* nr 138 1983 och "Den svenska socialdemokratin träder fram" *Arkiv* nr 27-28.
5. Se tabell 1 i denna artikel samt tabell 3 s 50f och tabell Sverige: I, 4 och 8 i tabellbilagan i

Facklig organisering i tolv länder.

6. Ibid s 173ff och 314.
7. Om den fackliga arbetsplatsorganisationens utveckling i olika länder se ibid kapitel 3 och s 238ff.
8. I ett pågående forskningsprojekt - *Den fackliga arbetsplats- och skyddsorganisationens utveckling* - undersöker jag klubbarnas framväxt och utveckling inom bl.a. Metalls avdelningar i Stockholm, Malmö och Motala.
9. Om den internationella politiska konjunkturutvecklingens genomslagskraft i olika länder se *Facklig organisering i tolv länder* kapitel 7.
10. Ibid kapitel 4.
11. Om arbetarpartiregeringars betydelse för organisationsgraden se ibid avsnitt 7.4 samt s 233ff.
12. Ibid s 189f och 296.
13. Ibid s 191f och 285.
14. Ibid s 167ff och 222ff.
15. Ibid s 159ff.
16. Ibid s 194ff.

INNEHÅLL

Ledare	1
Forskning om facket – många infallsvinklar	
Schenk och skymfning. Från gesällskap till fackförening.	
Malmögesällers yrkesorganisationer efter 1847, <i>Lars Edgren</i>	2
Frikyrkan och facket, facket och frikyrkan, <i>Irving Palm</i>	8
Nattens vita slavar, <i>Bill Sund</i>	12
Forskning om lantarbetarrörelsen	
Lantarbetarnas historia. En forskningsrapport, <i>Annette Thörnquist</i>	16
Statare, organisera er! Cirkelforskning om lantarbetarna i Skåne, <i>Lars Olsson</i>	20
Fackföreningsarkiv	
Från facksynpunkt: Arkivarien ordnar ett fackligt arkiv, <i>Martin Grass</i>	24
I källaren hos ett fackförbund, <i>Kjell Juhlin</i>	29
Fackförbundens När–Var–Hur	
MEDLEM. En databas över de svenska folkrörelsernas medlemsantal, <i>Carl Göran Andrae</i>	30
Fackliga arbetarorganisationer i Sverige, <i>Stellan Andersson</i>	34
De svenska fackförbunden, en lista	36
Forskningen till idag – två översikter	
Uppsvinget. Forskningen om den svenska fackföreningsrörelsen, till 1979, <i>Tom Olsson</i>	39
Från kaos till ordning. Forskning på 80-talet, <i>Klas Åmark</i>	46
Att se tillbaka...	
Intervju med Axel Strand (<i>Sven Jerstedt/Klaus Misgeld</i>)	58
Utredare under fyra LO-ordförande, <i>Rudolf Meidner</i>	62
Organisation och demokrati	
Demokratin inom fackföreningsrörelsen, <i>Leif Lewin</i>	66
Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige, <i>Axel Hadenius</i>	71
Hur ser facket ut? Den lokala fackliga organisationens förändring, <i>Roger Molin</i>	76
Internationella och historiska perspektiv:	
centralisering, demokrati och kollektivavtal	
Centralisering–decentralisering, <i>Anders Kjellberg</i>	84
Kampen om kollektivavtal, <i>Britta Malmgren</i>	90
Företagsdemokratis gränser, <i>Christer Lundh</i>	94
Arbetarna, arbetsgivarna och den industriella demokratin, <i>Bernt Schiller</i>	98
Svenska varv – arbete, arbetare och arbetsgivare i varvsindustrin, <i>Bo Stråth/Thommy Svensson</i> ..	102
Facklig opposition. Arbetarpartiernas rekrytering inom fackförbunden 1917–1930, <i>Lennart Gärdvall</i>	108
Krönika eller specialstudie? Många sätt att forska, <i>Lars Wessman</i>	113
Recensioner	
T. Olsson: Pappersmassestrejken 1932, av <i>Klas Åmark</i>	114
I. Hermes: Gegen Imperialismus und Krieg;	
S. Jauch: Gewerkschaftsbewegung in Frankreich und Deutschland;	
Internationales Gewerkschaftshandbuch/Siegfried Mielke (Hrsg.), av <i>Martin Grass</i>	116
Nyförvärv arkivavdelningen 1983	118
Sista sidan	
Om seminarier och konferenser	120
Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap	se omslaget

Arbetarhistoria

Meddelande från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek Nr 31-32 • Årg 8 • 1984

Nr 3-4 1984
ISSN 0281-7446

Redaktion:

Lars Wessman (ansv utg), Marie Hedström (red), Klaus Misgeld (red), Lucy Viedma (red), Vega Malm (prenumerationer), Stellan Andersson, Eva Karlsson, Johan Selme.

Prenumeration:

50 kronor/lår, lösnummerpris 15 kr, f.o.m 1985: 70 resp 20 kr, dubbelnummer 30 kr (plus porto 5:50). Beställningar och prenumerationsförfrågningar sändes till Vega Malm under nedanstående adress.

Prenumerationsavgift insättes på postgironummer 55 75 94-9. Arbetarhistoria, Stockholm.

Post:

Sändes till Marie Hedström, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Box 1124, 111 81 STOCKHOLM.

Tryck: Ordfront, Stockholm 1984.

Omslagsbilden visar Stockholms Tapetserareförenings präktiga skylt. Den har målats av C. L. Lagerqvist, den 15 februari 1883, inför sjuårsjubileet. Skylten finns på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Tapetserareföreningen ingick sedan i (Skandinaviska) Sadelmakare- och Tapetserareförbundet (1890-1962, i olika kombinationer och med vissa avbrott).

Facket i forskningen – eller: forskningen om fackföreningsrörelsen är temat för detta dubbelnummer av Arbetarhistoria. Att ämnet är mycket omfattande, visar numrets omfång: 120 sidor. Och ändå har vi inte kunnat fånga in all den forskning som äger rum vid universitet och högskolor, i studiecirkel och andra projekt.

När vi tidigare har försökt återspegla olika forskningsområden, så har det oftast rört sig om avslutad forskning, så t ex i temanumret om kommunismen i Sverige. I detta nummer publiceras rapporter om både färdiga forskningsresultat och pågående forskningsarbeten – med en viss övervikt för de sistnämnda. Att rapporter om pågående forskning dominerar är ganska naturligt. Det är omöjligt att ens på 120 sidor få med allt som har skrivits om den svenska fackföreningsrörelsen, även om man skulle söka begränsa sig till den akademiska forskningen. Artiklarna av Tom Olsson och Klas Åmark ger tillräckligt belägg för detta, samtidigt som de ger en överblick över de föreliggande resultaten.

Flera bidrag i detta nummer är kanske något tunglästa, och man kan tycka att dessa uppsatser av historiker, statsvetare och sociologer är rätt så specialist-orienterade. Men å andra sidan: de frågeställningar som tas upp är av central betydelse för förståelsen av fackföreningsrörelsens historia, struktur och inriktning, ja, även av den fackliga praktiken. Vi menar därför att inte enbart forskarna och de historieintresserade, utan även de aktiva inom organisationerna skall kunna arbeta sig igenom detta nummer med stor behållning. Forskningen om facket får inte vara en sak som intresserar enbart forskarvärldens specialister.

Vissa artiklar bör helst läsas mot varandra (t ex Lewin, Hadenius och Molin). Det rör sig då ofta om en diskussion mellan olika forskare, som handlar om spörsmål nog så relevanta för fackföreningsrörelsen, t ex demokratifrågan och centraliseringsproblemet.

Numret innehåller emellertid även annat matnyttigt – artiklar som berör en av Arbetarrörelsens arkiv och biblioteks huvuduppgifter, nämligen de fackliga arkiven. En lista över de svenska fackförbunden talar om vilka förbund som har funnits och flera artiklar behandlar, vilket arkivmaterial som finns och hur detta bör eller har hanterats. Däremot har vi i detta nummer inte kunnat presentera alla fackliga arkiv.

I detta sammanhang vill vi också påpeka att våra samlingar av organisationstryck (kongresstryck, årsberättelser m m) befinner sig under ordningsarbete. Organisationstrycket är ett forskningsmaterial av central betydelse, och det är av stor vikt att detta blir tillgängligt för forskningen. – De nordiska arbetarrörelseinstitutionerna har sammanställt en gemensam katalog över sitt material rörande de nordiska och internationella fackliga sekretariaten. Detta material utnyttjas allt för litet. Sammanställningen finns på resp arkiv.

Forskning om fackföreningsrörelsen handlar rätt mycket om organisationer, strukturer och globala utvecklingslinjer. Människorna bakom, de konkreta enskilda personerna försvinner ofta i kollektivet. Två artiklar handlar dock om enskilda personer, låt vara ledargestalter. I det ena fallet rör det sig om en intervju med Axel Strand, i det andra fallet om Rudolf Meidners minnen av fyra LO-ordförande.

Två områden som borde ha belysts i detta nummer finns inte med – av olika skäl. Det ena är kvinnornas fackliga verksamhet. Än så länge finns allt för litet forskning om detta, och de få som arbetar med frågan om kvinnorna i facket (och som vi känner till) har inte kunnat medverka.

Det andra är cirkel- eller amatörforskningen, och fackföreningshistoriker. Kjell Juhlin's artikel om Pappersindustriarbetareförbundets inventeringsarbete (se s 29) visar mängden och mångfalden av fackliga minnesskrifter. Några av de nyutkomna skrifterna borde ha presenterats i detta nummer. Tyvärr måste vi konstatera att vi inte har haft resurser till detta. Till Gräv- och amatörforskningen återkommer vi i ett temanummer våren 1985. När det gäller amatörcirkelforskningen är det dessutom så, att mycket redan finns tryckt, medan mycket annat inte lämpar sig för artikelformen, t ex utställningar och arbetarspel. Lars Olssons artikel behandlar dock cirkelforskningen om lantarbetarna i Skåne.

Men trots de påtalade bristerna innehåller detta nummer ett så rikt material, att både amatör- och professionella forskare borde kunna använda det med fördel för sitt vidare arbete. Och numret bör också kunna bidra till att lägga en vidare grund för dialogen mellan organisationerna och forskarsamhället.

Slutligen: På Sista sidan informerar vi som vanligt om seminarier och konferenser, även kommande. Intressenter kan höra av sig till oss.

För 1985 planerar vi fyra enkelnummer, det första om arbetar- och fredsrelsen, det andra om Gräv-där-du-står. Ett höstnummer skall handla om personhistorisk forskning. Det andra höstnumret får ett mera blandat innehåll.

Arbetsarhistoria

Meddelande från Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek

Nr 31-32 • Årg 8 • 1984

Facket i forskningen